

Scandal of The "Accused"; From The Principle of Prohibition to Cases of Legal Debauchery

Seyed Sajjad Kazemi*¹
Hamed Chegini²

Abstract

In Article 96 of the Law of Procedure 1313, it is explicitly and with special conditions allowed to publicize the accused through means such as mass media, and in this regard, in Note 2 of Article 353 of the aforementioned law, the publication of the proceedings and report of the case in public trials, which includes the disclosure of details The plaintiff and the defendant are prescribed under special conditions. In addition, by reviewing the articles of this law, other cases of the defendant's publicity can be dealt with. This research, with descriptive analytical method and using library sources, tries to prove that according to jurisprudential sources (Imamiyah) and legal texts, there is a license to publicize the accused in ways such as making accusations or publishing blurred and checkered images or publishing the first letters of the name and surname. There are no defendants, and in addition, publicizing the defendant in the shadow of cases such as the publication of pictures should be done rarely and under special conditions.

Keywords: *Scandal, Accusation, Image publication, Turn the accused, Slander*

1. Introduction

Article 96 of the Criminal Code approved in 2012 is the first time that it has been specified in the legal texts of our country, and in two cases, media permission was issued for the pictures and details of the accused. These cases also bring ambiguities and challenges, and their use requires the fulfillment of certain conditions. In addition, according to Note 2 of Article 353 of the above law, based on some special grounds and justifications, and with the prescription of some high-ranking judicial authorities, the legislator has issued the possibility of publishing the proceedings of the case, which includes the details of the plaintiff and the accused.

---

*1. Assistant Professor, Department of Law, Malayer University, Malayer, Iran, (corresponding author: sskazemi92@malayeru.ac.ir)

2. PhD in criminal law and criminology, Edalat University, Tehran, Iran

Also, the mob that seems to have become more intense with the use of virtual space by thugs and mobs for their show of power and violent behavior on the part of the police, and with this, the police is looking for the so-called "thugs" who use His behavior in the streets and neighborhoods, as well as showing his actions on social networks, are causing terror to the people by turning them around at the level of the city and neighborhoods, and in this way, try to improve social security.

Publicizing the accused through the mentioned cases or in any way is against the principle and has been met with many objections and doubts in jurisprudence and legal texts as well as in international documents. In general, due to the many negative effects and consequences that the publicity of the accused, especially because of the notoriety and scandal that it brings to such people before the final sentence is issued, the possibility of using the effects of publicizing the accused is accompanied by many ifs and buts and needs to be investigated and studied. Is abundant.

2. Methodology

The current research is trying to find an answer or answers for the research questions using a descriptive analytical method and using library tools; But first, it is necessary to identify some words that are mentioned a lot in this research in order to clarify the scope of the research.

3. Results and Discussion

The issue of making mobs or publishing pictures of the accused in the mass media, especially radio and television, when a definitive verdict has not yet been issued on the charges and the case is under investigation, has caused irreparable damage to the moral character of the accused, and in the event of acquittal of the accused, The crime of defamation is certain in this context, and unfortunately, it is not possible to compensate the reputation of the accused or the accused in most cases. As in recent years, there have been examples of such cases where the media prepared reports about the crimes committed and the people involved in them with great detail and recklessly published the pictures of the accused in the media. The defendant or defendants have been acquitted of all charges and acquittal has been issued against them.

4. Conclusion

Publishing pictures of the accused (except in legal cases) or making accusations is against some principles of the constitution (principle 39) and is also against the need to respect the human dignity of individuals and should be taken into consideration. People are protected by the rule of presumption of innocence until they are found guilty, and even the smallest and least important restrictions on their rights, such as freedom of movement, social rights and citizenship, are

subject to legal specification and, in the second place, judicial prescription. Therefore, in the absence of law, the actors of the justice system Criminals such as judicial authorities and bailiffs do not have the possibility or authority to publish pictures of the accused or other measures that threaten their rights in some way. Even in legal cases (Article 96), judicial authorities are obliged to refrain from publishing images and specifications as much as possible and use it only as a last possible solution. In addition to the fact that there is no provision in legal and jurisprudential texts regarding "accusing the accused", this matter has been condemned and denounced many times by judicial officials. None of the bases and reasons used for this plan are so important that in the absence of legal bases, a prescription and a tool to violate the rights of the accused.

5. Selection of References

- Ebrahimi, Mojtabi (2015), "Reputation of the Accused from the Point of View of Jurisprudence", **Ahl al-Bayt Jurisprudence Quarterly**, Year 22, Number 87, pp.206-226. [In Persian].
- Javan Jafari, Abdul Reza; Nowrozi, Mohammad (2019), "Mediating the Identity of the Accused in the Preliminary Investigation Process; Opportunities and Challenges", **Judicial Law Journal**, Volume 84, Number 109, pp.227-250. [In Persian].
- Alizadeh, Ali; Adinewand, Salman; Maklai, Ahmed (2016), "The Effect of the Implementation of the Plan to Fight Against Thugs on Citizens' Sense of Security (Case Study: Pardis City)", **Danesh Entezami Quarterly**, Volume 4, Number 13, pp. 83-112. [In Persian].
- Azimi, Korosh; Nazarinejad, Mohammad Reza (2019), "The Role of Law Enforcement Officers and Other Citizens in Facing Obvious Crimes, a Comparative Study with English and French Criminal Procedure", **Criminal Law Research Journal**, Year 11, Number 21, Spring and Summer, pp.177-200. [In Persian].
- Gholami, Hossein; Mojtahedi, Mohammad Hossein; Tahmasabi, Mohammad Hassan (2017), "Penalties for Publicity in Punishments (with a Comparative Approach to Punishments Based on Shame in the United States)", **Judicial Law Journal**, Year 82, Number 104, pp.153-177. [In Persian].
- Kazemi, Seyyed Sajjad (2021), **Criminal Procedure**, first Edition, Second Edition, Tehran: Majd Publishing. [In Persian]
- Mohammadi, Hamidreza and Salim, Tahira and Arefnia, Taybeh (2018), "Investigation of the Dissemination of the Checkered Image of the Accused in the Stage of Preliminary Investigation of the Crime Based on the Normative Theory of Religious Media", **Two Quarterly Journals of Cultural and Social Studies of the Field**, 3rd Year, 6th Edition, Autumn and Winter, pp.107-133. [In Persian].

- Moradi Hasanabad, Mohsen (2013), "Television Coverage of Proceedings in Criminal Courts", **Judicial Law Journal**, Year 78, Number 87, pp.145-163. [In Persian].
- Mirshkari, Abbas (2017), "Exceptions to Image Rights", **Comparative Law Studies**, Volume 9, Number 1, pp.451-472. [In Persian].
- Mouruthi Dargah, Mohammad; Yousufian Shurdeli, Behnam (2021), "Consolidation of the Rule of Law Through Invalidation of Investigations and Invalidation of Evidence", **Research Journal of Criminal Law**, Year 12, Number 24, Autumn and Winter: pp.318-293. [In Persian].

Citation:

Kazmi, S. and Chegini, H. (2022 & 2023), "Scandal of The "Accused"; From The Principle of Prohibition to Cases of Legal Debauchery", **Criminal Law Research**, 13(26), pp. 215-239.
DOI: 10.22124/jol.2022.21415.2248

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تشهیر «متهم»؛ از اصل ممنوعیت تا موارد اباحه قانونی

سید سجاد کاظمی^۱

حامد چگینی^۲

چکیده

در ماده ۹۶ قانون آیین دادرسی ۱۳۹۲ به صراحت و با شرایطی خاص تشهیر متهم از رهگذر وسایلی چون رسانه‌های جمعی مجاز دانسته شده و در همین راستا، در تبصره ۲ ماده ۳۵۳ قانون مذکور نیز انتشار جریان رسیدگی و گزارش پرونده در محاکمات علنی را که متضمن بیان مشخصات شاکی و متهم است تحت شرایط خاص تجویز گردیده است. به علاوه با مروری در مواد این قانون به موارد دیگری از تشهیر متهم می‌توان برخورد نمود. این پژوهش با روش توصیفی تحلیلی و استفاده از منابع کتابخانه‌ای درصدد اثبات این موضوع هست که مطابق منابع فقهی (امامیه) و متون قانونی مجوزی برای تشهیر متهم از طرفی چون متهم گردانی یا انتشار تصاویر تار شده و شطرنجی یا انتشار حروف ابتدایی نام و نام خانوادگی متهمان وجود ندارد و علاوه بر آن، تشهیر متهم در سایه مواردی چون انتشار تصاویر نیز باید به ندرت و با رعایت شرایط ویژه انجام گیرد.

واژگان کلیدی؛ تشهیر، متهم، انتشار تصویر، متهم گردانی، افترا

✉ sskazemi92@gmail.com

۱. استادیار گروه حقوق، دانشگاه ملایر، ملایر، ایران (نویسنده مسئول)

۲. دانش آموخته دکترای حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه عدالت، تهران، ایران.

مقدمه

به خاطر تأکیدات زیادی که حقوق کیفری مدرن برای جلوگیری از شرمسار سازی و بدنامی مجرمین با هدف آسان سازی بازگشت ایشان به جامعه (پس از تحمل کیفر) دارد لذا طی دهه های اخیر در نظام حقوقی کشورها حتی درباره مجرمین توصیه نظام های حقوقی، عدم استفاده از کیفرهایی با ماهیت استخفاف و رسواکنندگی می باشد (غلامی و دیگران، ۱۳۹۷: ۱۵۵). حال با توجه به مفهوم «تشهیر» که در قالب یک کیفر و با هدف رسواسازی و شناساندن مجرم به دیگران کاربرد دارد شاید به کار بردن این اصطلاح برای «متهم» یعنی کسی که صرفاً با یک عنوان اتهامی مواجه بوده و همچنان در پناه فرض «برائت» قرار دارد قدری عجیب و دور از ذهن به نظر برسد؛ اما با تأملی بر مواد و مقررات قانونی و همچنین با ملاحظه رویه قضایی و انتظامی به برخی موارد و موضوعات برخورد می نماییم که بدون ذکر نامی از تشهیر، اما از مصادیق و زیرمجموعه های این اصطلاح درباره متهمان استفاده شده و می شود؛ از نمونه های آن می توان به موارد مندرج در مواد ۹۶ و تبصره ۲ ماده ۳۵۳ ق.آ.د.ک، موضوع انتشار احضاریه متهم در روزنامه های کثیرالانتشار موضوع ماده ۱۷۴ ق.آ.د.ک و تبصره آن و همچنین طرح های مرسوم پلیس در سطح شهرها و استانها موسوم به «متهم گردانی» یا «اوباش گردانی» اشاره نمود.

ماده ۹۶ ق.آ.د.ک مصوب ۱۳۹۲ برای نخستین بار است که در متون قانونی کشور ما تصریح شده و طی آن در دو مورد مجوز رسانه ای شدن تصاویر و مشخصات متهم صادر شده است. این موارد ابهامات و چالش هایی نیز به همراه داشته و استفاده از آنها نیازمند احراز برخی شرایط و ضوابط است. به علاوه قانون گذار به موجب تبصره ۲ ماده ۳۵۳ قانون فوق، بنا بر برخی مبانی و توجیحات خاص و با تجویز بعضی مقام های قضایی بلندمرتبه امکان انتشار جریان رسیدگی به پرونده که متضمن مشخصات شاکی و متهم باشد را صادر کرده است.

همچنین اوباش گردانی که به نظر با به کارگیری فضای مجازی از جانب ارادل و اوباش برای قدرت نمایی ها و رفتارهای خشن خود از جانب پلیس شدت بیشتری به خود گرفته و پلیس با این کار به دنبال این است که افراد به اصطلاح «ارادل و اوباشی» که با استفاده از رفتارهای خود در عرصه خیابانها و محله ها و همچنین نمایش اقدامات خود در شبکه های اجتماعی باعث رعب و وحشت مردم می شوند را با گرداندن ایشان در سطح شهر و محله ها منکوب کرده و از این طریق در ارتقای امنیت اجتماعی بکوشد.

تشهیر متهم از طریق موارد ذکر شده یا به هر روشی که صورت گیرد خلاف اصل بوده و در متون فقهی و قانونی و همچنین در اسناد بین المللی با مخالفت و تردیدهای بسیاری همراه شده است. به طور کلی به خاطر آثار و تبعات منفی فراوانی که تشهیر متهمان به ویژه به خاطر بدنامی و

رسوایی که برای این قبیل افراد قبل از صدور حکم محکومیت قطعی به همراه دارد، امکان استفاده از جلوه‌های تشهیر متهمان با اما و اگرهای فراوانی همراه بوده و نیازمند بررسی و مذاقه فراوان است.

پرسشی که این پژوهش با آن سروکار دارد درباره این است که تشهیر و مصادیق زیرمجموعه آن در متون فقهی و اسناد بین‌المللی تا چه میزان و در چه مواردی درباره «متهمان» قابلیت به‌کارگیری دارد؟ و اینکه آیا این ضوابط و احکام جاری در متون فقهی و اسناد بین‌المللی در نظام کیفری فعلی کشور ما چه در سطح قانون‌گذاری و چه در سطح رویه قضایی و انتظامی مورد احترام و رعایت قرار می‌گیرد یا خیر؟

پژوهش حاضر به روش توصیفی تحلیلی و با بهره‌گیری از ابزار کتابخانه‌ای درصدد یافتن پاسخ یا پاسخ‌هایی برای پرسش‌های فوق است؛ اما در ابتدا ضروری است با هدف مشخص شدن قلمرو پژوهش، برخی واژگان که در این پژوهش بسیار از آن‌ها سخن بمیان می‌آید مورد بازشناسایی مختصری واقع شوند. در ادامه و با هدف اشراف بیشتر به جوانب رویکرد تقنینی و قضایی کشور ما به تشهیر متهمان، به نحو مختصر توضیحاتی درباره رویکرد نظام فقهی فقه امامیه و برخی نظام‌های حقوقی (با رویکرد تطبیقی) ارائه شده و در ادامه موضع نظام تقنینی و قضایی کشور ما در بوته نقد و بررسی قرار خواهد گرفت.

در خصوص پیشینه تحقیق لازم به ذکر است، تحقیقات مختلفی در حوزه تشهیر مجرم به عمل آمده است لیکن در بحث تشهیر متهم تا به حال تحقیق جامعی صورت نگرفته است. از نزدیک‌ترین عناوین تحقیقات به عمل آمده می‌توان به مقاله‌ای با عنوان «تأملی بر انتشار تصاویر متهم در روزنامه‌ها» اشاره نمود که در مجله پژوهش‌های حقوقی در سال ۱۳۸۸ توسط آقای دکتر علی خالقی به چاپ رسیده است و به موضوع مغایرت انتشار تصاویر متهم با حریم خصوصی و محرمانه بودن تحقیقات مقدماتی پرداخته است. همچنین مقاله‌ای با عنوان حقوق متهم و کرامت انسانی در مجله کارآگاه شماره ۳۰ در سال ۱۳۹۴ توسط آقای فرزاد عسگری به چاپ رسیده که حقوق متهم را در حوزه حقوق شهروندی و قانون اساسی بررسی کرده است. لذا با توجه به اینکه تاکنون مقاله‌ای به‌صورت مستقیم و تخصصی تشهیر «متهم» و نه «مجرم» را مورد بررسی قرار نداده، تحقیق مذکور دارای نوآوری است. به علاوه مقاله‌ای که به ارزیابی انتشار تصاویر متهم در رسانه‌ها نیز انجام گردیده مربوط به قبل از تصویب قانون آ.د.ک مصوب ۱۳۹۲ بوده و محتویات این قانون را مورد مطالعه قرار نداده است، لذا انجام پژوهش حاضر ضرورت دارد.

۱. بازشناسی مفاهیم «تشهیر» و «متهم»

در راستای پرداختن به موضوع ضروری است دو واژه‌ای که این پژوهش بسیار با آن‌ها سروکار دارد مورد بررسی مختصری قرار گرفته و مفهوم و قلمرو هر کدام مورد شناسایی واقع شود.

۱.۱. تشهیر^۱

واژه «تشهیر» و «اشهار» در لغت به معنای «آشکار کردن» و «رسوا کردن کسی را» و در اصطلاح، برحسب آنچه بدان اضافه می‌شود، مفهوم خاصی پیدا می‌کند (هاشمی شاهرودی، ۱۴۲۶ ق: ۵۰۷). مثلاً، «تشهیر سلاح» به معنای آشکار کردن یا نشانه رفتن سلاح به سوی کسی است (نجفی، بی‌تا: ۵۶۴)، همچنین «تشهیر مجرم» به معنای گرداندن او در خیابان‌ها و معرفی وی به مردم است (نجفی، بی‌تا، ۴۰۱). در لغت‌نامه دهخدا برای واژه تشهیر، مفهوم «شهرت دادن رسوایی کسی را چنانکه کسی را بر خر سوار کرده به شهر گردانیدن» انتخاب شده است (دهخدا، ۱۳۷۷: ذیل واژه تشهیر). در نهایت اینکه از منظر اصطلاحی می‌توان تشهیر را «اعلان مجازات مجرم و ندا دادن به گناه او در برابر مردم دانست؛ بالأخص در جرائمی که در آن‌ها به‌عنوان امین مردم به مجرم اعتماد می‌شود؛ تا او را بشناسند و از او دوری نمایند» (عوده، ۱۴۱۳ ق: ۷۰۴). در نهایت، از آنجایی که قلمرو این پژوهش تشهیر متهمان است نه مجرمان، لذا تشهیر متهم را می‌توان «لمموس ساختن وضعیت متهم در بین مردم دانست به نحوی که با انتشار مشخصات و معرفی وی، متهم توسط مردم شناخته شود» (جوان جعفری، ۱۳۹۹: ۲۳۰).

۱.۲. متهم^۲

واژه «متهم» در لغت در معنی «کسی که مورد تهمت قرار گرفته باشد» (دهخدا، ۱۳۷۷: ذیل واژه متهم)، آمده است. در اصطلاح، «کسی که تهمت متوجه اوست و هنوز رسیدگی به جرم مورد تهمت شروع نشده و اگر هم شروع شده باشد با رأی لازم‌الاجرا پایان نیافته است» (جعفری لنگرودی، ۱۴۰۰: ۶۴۲). در قانون آیین دادرسی کیفری واژه متهم تعریف نشده و برای آن معادلی بیان نگردیده است. در این قانون از واژگان و اصطلاحات مختلفی در وصف فردی که مورد شکایت و تعقیب قرار گرفته و پرونده‌ای علیه وی تشکیل یافته استفاده شده است؛ از مشتکی‌عنه گرفته تا

1. Scandal
2. Accused

مظنون، متهم، مجرم و محکوم علیه. وجه تمایز هیچ کدام از این اصطلاحات در قانون مشخص نگردیده اما از برخی مواد قانونی می توان خطوطی را برای تفکیک آن ها از هم ترسیم کرد.^۱ از میان اصطلاحات فوق، آنچه فرد را مبدل به متهم می نماید، «تفهیم اتهام» وی از جانب مقام تحقیق مبتنی بر ضوابط ماده ۱۹۵ ق.آ.د.ک است و این شخص تا زمانی که حکم قطعی (و نه حکم بدوی) مبنی بر محکومیت درباره اش صادر نگردیده است همچنان عنوان متهم را یدک خواهد کشید و اصطلاح محکوم علیه یا مجرم درباره وی کاربرد نخواهد داشت؛ بنابراین آنچه شخص را از حقوقی که قانون گذار برای متهم منظور داشته است محروم می سازد صدور حکم قطعی محکومیت برای وی است و تا آن زمان از تمامی حقوقی که در مواد متعدد و فراوان قانون آیین دادرسی کیفری برای «متهم» منظور شده است از جمله اصل ممنوعیت انتشار مشخصات و تصویر بهره مند خواهد بود.

۲. تشریح «متهم» در منابع فقهی (فقه امامیه)

رعایت شأن، حیثیت و کرامت انسانی همه افراد جامعه حتی متهمان و مجرمان واجب و ضروری است (قماشی، ۱۳۹۳: ۷۴). کرامت (ذاتی) انسانی همان انسانیت، آبرو، حیثیت و ارزش آدمی است که انسان ذاتاً به واسطه انسان بودن آن ها را دارد از قبیل انسانیت، شرافت و عدم تحقیر. این ویژگی های انسان قابل سلب نبوده و هیچ شخص یا قدرتی نمی تواند این نوع کرامت انسانی را از بین ببرد (عسگری، ۱۳۹۴: ۶۱). از این رو تمامی متهمان و حتی مجرمان نیز به صرف در مظان ارتکاب جرم بودن یا اثبات انتساب، از کرامت انسانی برخوردار بوده و شایسته احترام و حفظ حرمت است (موروثی درگاه و یوسفیان شوردلی، ۱۴۰۰: ۲۹۵). بنابراین و با این نگاه، تشریح مرتکب از

۱. در بادی امر که بزه دیده از فردی شکایتی را به دستگاه قضایی تقدیم می نماید، ما با «مشتکی عنه» یعنی کسی که صرفاً از وی یک شکایت به عمل آمده مواجه هستیم. همچنین اگر پلیس در ارتباط با جرمی شخصی را دستگیر نماید با یک «مظنون» روبرو خواهیم بود. این شخص مشتکی عنه یا مظنون با تفهیم اتهام از جانب مقام تحقیق، مبدل به «متهم» خواهد شد. صرفاً زمانی که درباره این متهم حکم محکومیت در دادگاه صادر گردد و این حکم در مرجع بالاتر نیز مورد تأیید قرار گرفته و قطعیت یابد، این متهم عنوان «مجرم» یا «محکوم علیه» پیدا خواهد کرد. بدیهی است شخص اگر صرفاً در مقام مشتکی عنه یا مظنون باشد از حقوق و آزادی های به مراتب بیشتری از زمانی که عنوان متهم به وی اطلاق می گردد برخوردار خواهد بود. همچنین است زمانی که این شخص فعلاً در مقام متهم بوده در مقایسه بازمانی که حکم محکومیت قطعی و مجازات درباره وی صادر شده و عنوان مجرم پیدا نماید؛ بنابراین استفاده قانون گذار از واژه «متهم» به جای «مجرم» در تعریف آیین دادرسی کیفری مقرر در ماده ۱ ق.آ.د.ک اقدام صحیحی ارزیابی می شود (کاظمی، ۱۴۰۰: ۲۷).

آنجایی که خدشه به اصل کرامت انسانی است در موازین فقهی با دید سخت‌گیرانه‌ای به آن نگاه شده و جز در موارد معدودی امکان به‌کارگیری این کیفر درباره حتی بزه‌کاران نیز وجود ندارد. به دیگر سخن، با نگاهی به منابع و متون معتبر فقهی مشخص است که تشهیر در برخی جرائم و با احراز برخی شرایط امکان به‌کارگیری از جانب قاضی را دارد؛ در واقع در متون فقهی «تشهیر» یک «کیفر» بوده که تنها درباره «مجرمان» کاربرد داشته و درباره دیگر اشخاص امکان استفاده از آن وجود ندارد. به‌علاوه در این متون، اصل بر ممنوعیت تشهیر حتی درباره مجرمان بوده و با بررسی منابع مختلف تنها در برخی جرائم امکان استفاده از آن وجود دارد؛ اولین مورد (جواز و یا حتی وجوب تشهیر) «شاهد زور»^۱ یا شهادت کذب بوده^۲ که به‌دلیل، «رعایت مصلحت عمومی جامعه و ترجیح آن بر مصلحت خصوصی شاهدان زور» (مرتاضی و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۳۶) و «ضررهایی که ممکن است، از وجود چنین افرادی در جامعه به‌وجود آید، تشهیر وی لازم و ضروری دانسته شده است تا مردم او را شناخته و از او حذر کنند» (زمانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۱۸). در اقوال مختلف فقهی، تشهیر شاهد کذب علاوه بر تعزیری است که برای این شخص از طرف حاکم منظور خواهد شد (شیخ طوسی، ۱۴۰۷ ق: ۲۴۰/۶؛ نجفی، ۱۳۶۳: ۵۲۷/۴۱؛ طبرسی، ۱۴۱۶ ق: ۵۲۷/۲) و در واقع تشهیر در این جرم بیشتر جنبه مجازات تکمیلی اجباری دارد. درباره نحوه تشهیر شاهد زور نیز در گذشته به خاطر عدم پیشرفت جوامع از جهت ابزار اطلاع‌رسانی عمومی، از طریق گرداندن مجرم در معابر عمومی و امروزه بیشتر به شیوه انتشار حکم در رسانه‌های عمومی و یا چاپ تصویر این اشخاص صورت می‌پذیرد (مرتاضی و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۳۶).

جرم دیگری که برای آن از کیفر تشهیر بهره گرفته شده کذب است. تشهیر در کنار کیفر اصلی این جرم یعنی ۸۰ ضربه شلاق قرار داده شده (شهید ثانی، ۱۳۹۵: ۳۶۸) و جنبه تشدید مجازات دارد. هدف معرفی مجرم در این جرم، نه خدشه بر حیثیت انسانی وی بلکه اندیشیدن تمهیدی جهت مراقبت از حقوق بزه‌دیدگاه بالقوه است (غلامی و دیگران، ۱۳۹۷: ۱۵۹). جرم قوادی یکی دیگر از جرائمی است که برای مرتکب آن در منابع فقهی کیفر تشهیر علاوه بر حد اصلی که ۷۵ ضربه شلاق می‌باشد تجویز شده است. در واقع باهدف تشدید بازدارندگی، تراشیدن سر و اعلان عمومی جرم درملاء عام برای مرتکب (غلامی و دیگران، ۱۳۹۷: ۱۵۹) مورد اشاره فقها قرار گرفته است. همچنین می‌توان به جرم محاربه نیز اشاره داشت که یکی از کیفرهای شرعی آن، نفی بلد

۱. شاهد الزور

۲. منظور از شاهد زور، «شخص آگاه به حقیقت، از روی عمد، برخلاف حقیقت، گواهی و خبر دهد؛ یا شخص ناآگاه به حقیقت، از روی عمد، گواهی دهد؛ خواه این گواهی او تصادفاً مطابق حقیقت درآید و خواه برخلاف حقیقت» (مرتاضی و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۳۵).

بوده که به نوعی همراه با اعلان و معرفی مرتکب به دیگران است. حتی برخی فقها اشاره داشته‌اند که «لازم است به تبعیدگاه مجرم ابلاغیه‌ای (برای عموم) صورت گیرد مبنی بر اینکه این شخص، محارب و مجازات وی تبعید بوده است لذا لازم است از هرگونه رفت‌وآمد، خرید و فروش و مجالست با وی اجتناب گردد» (طوسی، ۱۴۰۷ ق: ۶۸۸).

گفتنی است در اقوال فقهی آمده است که اگر کسی در فساد و بزهکاری به جایی رسید که ضرورت داشته باشد مردم او را بشناسند تا فریبش را نخورند و به او اعتماد نکنند و توطئه‌اش خنثی گردد، به مردم معرفی می‌شود (عوده، ۱۴۱۸ ق: ۲۶۶). بر این مبنا، فقها در پاره‌ای جرائم باوجود این نبود دلیل فقهی خاصی برای آن‌ها، به تشهیر مرتکب برای داده‌اند. از قبیل تشهیر محتال، کلاه‌بردار و تدلیس‌گر (مرتاضی، ۱۳۹۳: ۱۳۵). این در حالی است که دلیل فقهی خاصی بر مشروعیت تشهیر مرتکبین این قبیل جرائم نیز وجود ندارد.

با توضیحات فوق در ارتباط با موارد عینی وجود تشهیر در فقه می‌توان گفت که آنچه در شرع از مسلمات است، مقوله‌ی حرمت و عرض مؤمن است (ابراهیمی، ۱۳۹۵: ۲۰۸). در شرع بحثی تحت عنوان حرمت دم وجود دارد؛ حرمت دم مشخص است و هتک آن مجازات مشخصی دارد؛ بالقیاس و مکرراً نیز گفته شده که: «عَرَضُ الْمُؤْمِنِ كَدَمِهِ»^۱؛ این از موارد قیاسی است که خود شرع انجام داده است (علیشاهی قلعه جوقی و احمدی، ۱۳۹۷: ۱۳۳). لذا در بیان جمع‌بندی قابل ذکر است که با تدبیر در متون فقهی هیچ‌جا صحبتی از «وجوب» و یا حتی «جواز» تشهیر افراد قبل از احراز گناهکاری ایشان به چشم نمی‌خورد و موارد اندکی هم که از جواز و امکان استفاده از کیفر تشهیر صحبت به میان آمده، اختصاص به مرتکبان تعداد معدودی از جرائم دارد که بنا بر مصلحت‌اندیشی‌های عمومی رأی به استفاده از این کیفر برای مجرم صادر شده است؛ بنابراین در متون فقهی به دلیل احترام زیادی که برخی اصول از قبیل اصل کرامت ذاتی انسانی، اصل برائت و اصل منع تعرض به حیثیت و آبروی افراد از آن برخوردارند، در هیچ‌جا ذکر از امکان یا جواز تشهیر متهمان وجود نداشته و نمی‌توان برای ایشان با هر مصلحت‌اندیشی‌ای حکم به رسواسازی، انتشار تصاویر یا گردانیدن ایشان در محله‌ها یا شهرها داد.

اما اشاره به یک نکته هم ضروری است که در ادله فقهی اگرچه لزوم رعایت آبروی متهم به دست می‌آید اما در تزامم مصلحت رعایت آبروی افراد با مصالح دیگر هرکدام که ملاک قوی‌تری داشته باشد، تقدم می‌یابد؛ از این رو نزد شارع مقدس اگرچه حفظ جان و ناموس و آبرو و امنیت اجتماعی از تقدم برخوردار است اما در مواقع و مواضعی، تزامم و تعارضی میان رعایت حقوق متهم با حقوق عمومی جامعه (مانند رعایت امنیت) ایجاد می‌شود به شرطی که راهی برای جمع بین این

۱. آبروی مؤمن همانند خون (جان) او محترم است.

دو حق نباشد که در این حالت، حکم فقهی تزام حقوقي مطرح شده و حقی که ملاک قوی‌تری دارد مقدم می‌گردد. از آنجایی که در جامعه اسلامی مصلحتی اقوی از مصلحت عمومی وجود ندارد (شیخ طوسی، ۱۴۲۷: ۳۴۵ و ۳۴۶)، لذا در یک پرونده خاص محتمل است حق با ملاک قوی‌تر یعنی امنیت عمومی باشد که در این صورت به صورت استثنایی و حداقلی می‌توان مصلحت عمومی را بر مصلحت فردی برتر دانسته و رأی به جواز موضوعی مانند تشهیر متهم نیز داد. ولی این در جایی است که اولاً، تزام و تعارض واقعی وجود داشته باشد و امکان جمع حقیقت متصور نبوده و ثانیاً، از کم ضررترین و حداقلی‌ترین اقدامات که کمترین خدشه‌ها را بر آبروی متهم وارد آورد بهره گرفته شود. به دیگر سخن قاضی نمی‌تواند به بهانه مصلحت و یا امنیت عمومی به هر اقدام یا رفتاری که شأنیت و آبروی متهم را خدشه‌دار می‌کند مبادرت نموده و در این راستا می‌بایست مصلحت عمومی را با کم ضررترین اقدامات برای حیثیت متهم پاس دارد.

۳. تشهیر متهم از منظر حقوق تطبیقی

امروزه دیگر به دشواری می‌توان در تشخیص حقوق و آزادی‌های فردی به متون قانونی و منابع داخلی اکتفا کرد. بخش عمده این حقوق و آزادی‌ها در اسناد بین‌المللی یا منطقه‌ای مطرح می‌شوند (امیدی، ۱۳۸۲: ۱۴۳). موضوع انتشار تصاویر و مشخصات متهمان در کشورهای اروپایی و آمریکایی به‌ویژه از آنجایی که بحث آزادی بیان و همچنین آزادی رسانه‌ها در امر اطلاع‌رسانی طی دهه‌های گذشته محل نزاع گسترده‌ای بوده است. «انتشار تصاویر یا بیان مشخصات متهمان همیشه نقطه تلاقی و تزام دو حق اساسی شهروندان یعنی حق آزادی بیان از طریق رسانه‌ها و حق افراد بر حریم خصوصی‌شان مورد توجه قرار گرفته است» (خالقی، ۱۳۸۸: ۲۳).

در نظام‌های حقوقی غربی عموماً در گذشته بر این باور بودند که صرف تصویربرداری از اشخاص بدون انتشار آن ضرری به ایشان وارد نساخته لذا نیازی به جلب رضایت وی وجود ندارد در نتیجه، اشخاص برای تصویربرداری آزاد بودند (Brüggemeier, 2010: 375)، اما امروزه با پیشگامی برخی نظام‌های حقوقی مانند فرانسه و آلمان، گرایش به این سمت است تصویربرداری از دیگری حتی بدون قصد انتشار آن می‌بایست با اجازه وی باشد (Westkamp, 2009: 12). البته اصل لزوم اخذ اجازه همانند دیگر قواعد حقوقی بی‌استثنا نمانده و در مواردی از قبیل، عدم امکان تشخیص هویت شخص در تصویر، عکس‌برداری در مکان‌های عمومی و تصویر اشخاص مشهور تخصیص خورده است. مبنای این استثنائات نیز حق عموم برای دسترسی به اطلاعات و حق مطبوعات برای اطلاع‌رسانی بیان شده است (Kadri, 2014: 5). همچنین به خاطر مصالح عمومی استثنای مهم دیگر، انتشار تصاویر متهمانی که فراری بوده و ظن قوی در مداخله ایشان در ارتکاب برخی جرائم

مهم از قبیل قتل عمد^۱، زنا^۲ به عنف^۳ و آدم‌ربایی^۴ وجود دارد می‌باشد (Hunter, 2010: 230)؛ بنابراین می‌توان گفت که نظام‌های حقوقی مختلف تلاش دارند حقوق خصوصی اشخاص را در برابر حق عموم برای آگاهی یافتن اندازه گرفته و با توجه به اهمیت بیشتر هریک، آن را بر دیگری ترجیح دهند (میرشکاری، ۱۳۹۷: ۴۵۱).

در خصوص انتشار تصویر متهمان نیز همین رویکرد در کشورهای اروپایی و آمریکایی به چشم می‌خورد؛ به‌طور کلی و از منظر تطبیقی، در کشورهای اروپایی «اصل» بر ممنوعیت انتشار تصاویر متهمان و افراد تازه دستگیر شده به‌نحوی که موجبات افشای هویت ایشان را فراهم آورده بوده و این امر می‌تواند مقدمات کیفر رسانه متخلف و همچنین درخواست غرامت سنگین از جانب متهمان را فراهم آورد؛ اما این اصل، استثنائاتی نیز داشته و در مواردی با تجویز مقامات قضایی و با تکیه بر برخی دلایل از قبیل، وجود ادله قوی مبنی بر مداخله متهم فراری در جرم کشف‌شده، وجود بزه دیدگان احتمالی متعدد که مورد شناسایی قرار نگرفته‌اند، رعب و وحشت عمومی از اقدامات خشن و مجرمانه‌ای که از جانب برخی متهمان ارتکاب یافته ولی ایشان هنوز دستگیر نشده‌اند (Hess and Wayne, 2013: 154) و... می‌تواند مبادرت به انتشار تصاویر و رسانه‌ای کردن هویت متهمان کرد. عمومی شدن این روش برای دستگیری مظنونان و متهمان در این کشورها طی سالیان اخیر به نحوی شده که رسانه‌های جمعی با ساخت برنامه‌های متعدد و همچنین اختصاص جایزه برای هر کسی که اطلاعاتی در راستای دستگیری متهمان ارائه دهد به مدد دستگاه قضایی و پلیس برای انجام وظایفشان آمده‌اند. از جمله این برنامه‌ها می‌توان به برنامه معروف «توقف جرم»^۴ در آمریکا اشاره داشت که «با رسانه‌ای کردن هویت مظنونان فراری، از شهروندانی که دارای اطلاعات خاص از ایشان، صحنه جرم و بزه دیده هستند تقاضا می‌شود اطلاعات خود را در اختیار مراجع ذی‌صلاح قرار دهند» (جوان جعفری و نوروزی، ۱۳۹۹: ۲۲۸). این امر در برنامه‌های تلویزیونی دیگری نیز مانند «شاهد مخفی»^۵ و «پرس‌وجو و جمع‌آوری اسناد و مدارک»^۶ استمرار یافته (Miller, and Hess, 2017: 233) و از این طریق رسانه‌ها با انتشار جزئیات پرونده‌ها و هویت متهمان (با اخذ اجازه از مقامات صلاحیت‌دار) نقش مثبتی در تعقیب مرتکبان جرائم ایفا می‌نمایند.

1. Murder
2. Rape
3. Kidnap
4. Crime stoppers
5. Secret Witness
6. Press and collect the documentation

در رویه دیوان اروپایی حقوق بشر نیز در تزامن دو حق فوق‌الذکر، عموماً تقدم با حق رعایت حریم خصوصی اشخاص بوده است. به‌عنوان مثال می‌توان پرونده «الف علیه نروژ»^۱ اشاره داشت که در سال ۲۰۰۹ مطرح گردیده است؛ «الف» یک فرد محکوم به قتل عمد و چاقوکشی بوده که بعد از سپری شدن دوران حبس از زندان آزاد شده، هم‌زمان با آزادی، در محله‌ای که وی رفت‌وآمد داشته، دو زن مورد تجاوز جنسی واقع شده و به قتل می‌رسند. یکی از رسانه‌های محلی ضمن انتشار گزارشی مفصل، تصویری تقریباً تار شده از این شخص به همراه ذکر جزئیاتی از هویت وی، او را به‌عنوان مظنون اصلی جنایات رخ داده معرفی می‌نماید. «الف» توسط پلیس دستگیر و پس از حدوداً ده ساعت بازجویی و بازداشت، آزاد گردید. با گذشت مدتی، افراد دیگری به‌عنوان مرتکب این جنایات دستگیر و تحت رسیدگی قرار گرفتند. با شکایت «الف» از این روزنامه، دادگاه محلی با این استدلال که چاپ این گزارش حق رسانه بوده و عموم حق دارند از روند تعقیب و رسیدگی به متهمان مطلع گردند و اقدامی در جهت منافع عمومی بوده (ترجیح حق آزادی بیان بر حق حریم خصوصی)، دعوی را رد نمود. با ناکامی «الف» در مراجعه به محاکم ملی، این شخص در دیوان اروپایی حقوق بشر طرح شکایت نمود.

دیوان ضمن پذیرش حق مطبوعات برای انتقال اطلاعات به مردم و متقابلاً حق عموم جامعه برای دریافت اطلاعات، اما این موضوع نمی‌تواند لطمات وارده به «الف» را توجیه نماید. «الف» با این گزارش روزنامه تحت تعقیب قرار گرفته و این گزارش این‌گونه تداعی نموده که مرتکب این جنایات، شخص «الف» بوده است.^۲ در نهایت شعبه دیوان اروپایی رأی داد که این رسانه «با نقض کنوانسیون به حیثیت و حرمت شاکی صدمه جدی وارد کرده و به‌ویژه کرامت روانی و اخلاقی وی و زندگی خصوصی‌اش را مورد آسیب قرار داده است» (خالقی، ۱۳۸۸: ۲۴).

در پایان این قسمت گفتنی است شخص یا متهمی که بدون اجازه وی و یا خارج از موارد مصرح قانونی عکس یا مشخصات وی رسانه‌ای شده است این امکان را دارد که طیفی از درخواست‌ها را داشته باشد (میرشکاری، ۱۳۹۷: ۴۵۲)؛ ابتدایی‌ترین و بدیهی‌ترین آن‌ها، درخواست برای قطع انتشار تصاویر و حذف مطالب قبلی از درگاه‌های خبری است. افزون بر آن، می‌توان منتشرکنندگان را ملزم به عذرخواهی نمود و در نهایت اینکه مهم‌ترین حق برای شخص، درخواست غرامت است؛ این غرامت می‌تواند مبالغ قابل توجهی (Miller, and Hess, 2017: 235) را شامل گردد.

1. A v Norway

2. A v Norway, ECHR, judgment of 9 April 2009. Available at <http://sim.law.uunl/SIM/case/law/hof.nsf>

۴. ارزیابی وضعیت موجود درباره تشهیر متهم؛ هست ها و بایدها

در این قسمت ابتدائاً به بیان وضعیت موجود و مصادیق فعلی تشهیر متهم در ادبیات قانونی و قضایی کشورمان پرداخته و در ادامه «بایدهای» این وضعیت مورد بحث و مطالعه واقع می‌شود.

۱.۴. هست ها

مطابق اصول ۲۲ و ۳۸ قانون اساسی حرمت و حیثیت همه آحاد ملت به‌ویژه متهمان از تعرض مصون هست. همچنین بر اساس مواد مختلف قانونی از جمله مواد ۴۰ و ۹۱ ق.آ.د.ک، افشای هویت متهم و دیگر اصحاب دعوی در پرونده‌های کیفری ممنوع می‌باشد و این موضوع می‌تواند مجازاتی از قبیل افترا (ماده ۶۹۷ ق.م.ا)، افشای اسرار حرفه‌ای و شغلی (ماده ۶۴۸ ق.م.ا) و همچنین انتشار یا در دسترس قرار دادن صوت، تصویر یا اسرار دیگری بدون رضایت وی (ماده ۷۲۹ ق.م.ا) را برای مرتکبان به همراه آورد. اهمیت اطلاعات شخصی (در برابر اطلاعات عمومی) افراد تا حدی است که در کشور ما باوجود تصویب «قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات» مصوب ۱۳۸۷، اما همچنان انتشار اطلاعات شخصی که در بند «ب» ماده ۱ این ماده نیز قلمروی آن مشخص شده^۱ ممنوع است. باوجود اصل ممنوعیت هتک حیثیت و افشا هویت، بنابر بر توجیحات و مبانی مختلفی که مطرح است، در رویه قانونی و قضایی (و انتظامی) کشور ما در خصوص تشهیر متهمان، چهار مصداق قابل اشاره و بحث است؛

۴.۱.۱. انتشار تصویر متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی

برخلاف تشهیر «مجرم» که مصادیق آنچه در مقررات قبل از انقلاب^۲ و چه پس از آن^۳ با عناوین مختلف در دایره کیفرهای اصلی و تکمیلی قابلیت به‌کارگیری برای مرتکبان را داشته است اما تا قبل از تصویب ق.آ.د.ک مصوب ۱۳۹۲، در تمام ادوار قانون‌گذاری، هیچ‌گاه قانون‌گذار ایرانی در متون قانونی اشاره یا تصریحی درباره تشهیر متهمان از طریق مواردی مانند تجویز انتشار یا

۱. «اطلاعات شخصی: اطلاعات فردی نظیر نام و نام خانوادگی، نشانی‌های محل سکونت و محل کار، وضعیت زندگی خانوادگی، عادت‌های فردی، ناراحتی‌های جسمی، شماره حساب بانکی و رمز عبور است».

۲. ن.ک به؛ ماده ۲۷ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸، تبصره الحاقی به ماده ۱۰ آیین‌نامه دلالت معاملات ملکی مصوب ۱۳۱۹ و بند ۵ ماده ۱۲ و ماده ۱۷ قانون اقدامات تأمینی و تربیتی مصوب ۱۳۳۹.

۳. ن.ک به؛ تبصره ۳ ماده ۱۸۸ الحاقی به قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۸۵، ماده ۱۹ (مجازات درجه شش تعزیری)، بند «س» ماده ۲۳، بند «ج» ماده ۲۰ و ماده ۳۶ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ و همچنین قانون تعزیرات حکومتی امور بهداشتی و درمانی مصوب ۱۳۶۷ برای برخی تخلفات از جمله، گران‌فروشی در مرتبه سوم، کیفر تشهیر از طریق نصب پلاکارد در محل.

رسانه‌ای کردن تصاویر متهمان قبل از صدور حکم قطعی نداشته است؛^۱ بنابراین همیشه اصل بر «ممنوعیت» انتشار تصویر متهم در جریان دادرسی کیفری (تا قبل از صدور حکم قطعی) بوده است؛^۲ اما علی‌رغم این ممنوعیت قانونی که گاهی قانون‌گذار اقدام برخلاف آن را با کیفر جرم افترا قابل مجازات می‌دانست در عمل و رویه قضایی موارد متعددی قابل مشاهده بود که قضات یا ضابطین دادگستری از سر مصلحت‌اندیشی‌هایی مانند یافتن بزه دیدگان احتمالی یا شناسایی و دستگیر کردن مرتکبان جرائم، مبادرت به رسانه‌ای کردن تصاویر مظنونان و متهمان می‌نمودند. در رسانه‌های کاغذی و غیر کاغذی نیز صرفاً به این موضوع اکتفا می‌شد که این تصاویر با اجازه مقام قضایی منتشر گردیده است غافل از آنکه حتی مقام قضایی نیز اجازه صدور چنین دستوری برای انتشار تصاویر این قبیل متهمان را نداشت؛ اما به‌رحال نویسندگان حقوقی بر این باور بودند که لازم است قانون‌گذار به‌صورت استثنایی و تحت شرایط خاص، به خاطر همان مصلحت‌اندیشی‌هایی که در بالا بیان شد در مواردی اجازه انتشار تصاویر متهمان را صادر نماید. اینجا بود که قانون‌گذار در ق.آ.د.ک مصوب ۱۳۹۲ برای نخستین بار و در موارد مشخصی، مجوز رسانه‌ای شدن تصاویر و مشخصات متهمان را صادر کرد.

با بررسی در مواد قانون آ.د.ک، مطابق ماده ۹۶ تنها در دو مورد مجوز انتشار تصاویر متهمان (در مرحله تحقیقات مقدماتی) از جانب قانون‌گذار صادر شده است. در صدر این ماده، قانون‌گذار با ذکر عبارت «انتشار تصویر و سایر مشخصات مربوط به هویت متهم در کلیه مراحل تحقیقات مقدماتی توسط رسانه‌ها و مراجع انتظامی و قضایی ممنوع است»، «اصل» را بر ممنوعیت انتشار تصویر و مشخصات متهم قرار داده و انحصاراً در دو مورد بنابر مصالح پیش‌گفته اجازه صادر کرده است؛ «الف- متهمان به ارتکاب جرائم عمدی موضوع بندهای (الف)، (ب)، (پ) و (ت) ماده (۳۰۲) این قانون که متواری بوده و دلایل کافی برای توجه اتهام به آنان وجود داشته باشد و از طریق دیگری امکان دستیابی به آنان موجود نباشد، به‌منظور شناسایی آنان و یا تکمیل ادله، تصویر اصلی

۱. باوجود سکوت قانونی اما اداره حقوقی قوه قضاییه طی نظریه مشورتی شماره ۷/۶۵۴ مورخه ۱۳۸۸/۲/۶ ضمن پذیرش انتشار تصاویر متهمان اشعار می‌داشت؛ «... به نظر می‌رسد در جرائم خاص و با توجه به نوع اعمال ارتكابی بعضی از متهمان که گسترده بوده و دستگیری ایشان هم برای مأموران انتظامی آسان نبوده... از طرفی شکات متعدد در پرونده دیده می‌شوند... این عمل فاقد اشکال قانونی بوده...». این نظریه همان زمان هم با انتقاد گسترده حقوق‌دانان و نویسندگان حقوقی (ن.به خالقی، ۱۳۸۸: ۱۷) مواجه شده و این نظریه بدون توجه به ابعاد موضوع و بدون اتکا به مبانی و استدلال‌های حقوقی صحیح صادر شده بود.

۲. در حال حاضر نیز این اصل علاوه بر ماده ۹۶، از مفهوم مخالف ماده ۳۵۳ ق.آ.د.ک، آنجایی که می‌گوید؛ «انتشار جریان رسیدگی و گزارش پرونده که متضمن بیان مشخصات شاکی و متهم و هویت فردی یا موقعیت اداری و اجتماعی آنان نباشد، در رسانه‌ها مجاز است...»، قابل استنباط است.

و یا تصویر به دست آمده از طریق چهره‌نگاری آنان منتشر می‌شود. ب- متهمان دستگیر شده که به ارتکاب چند فقره جرم نسبت به اشخاص متعدد و نامعلومی نزد بازپرس اقرار کرده‌اند و تصویر آنان برای آگاهی بزه دیدگان و طرح شکایت و یا اقامه دعوی خصوصی توسط آنان، منتشر می‌شود.

قبل از توضیح موارد دوگانه فوق قابل ذکر است از نظر اجرایی، مطابق ماده ۹۶، رسانه‌ای شدن تصاویر و مشخصات متهمان نیازمند موافقت دادستان پس از درخواست بازپرس است. به دیگر سخن، اولاً «دادیار» یا حتی «دادرس دادگاه» اجازه چنین تقاضایی را نداشته (خالقی، ۱۳۹۵: ۱۴۰) ولو اینکه یکی از بندهای مندرج در ماده در پرونده تحت بررسی توسط این مقام اتفاق افتاده باشد. به عنوان مثال اگر در پرونده‌ای تحت نظر دادیار، یکی از متهمان به ارتکاب جرائم متعدد علیه بزه دیدگان فراوانی نیز اقرار کرده باشد این مقام قضایی مجوزی برای تقاضای انتشار تصویر وی نخواهد داشت. این دیدگاه، علاوه بر تصریح ماده ۹۶ که صرفاً مقام بازپرس را دارای اختیار برای چنین تقاضایی شناخته، با اصل ممنوعیت انتشار تصویر متهم نیز تقویت می‌گردد. ثانیاً، بازپرس نیز به تنهایی اجازه صدور این دستور را نداشته و این تقاضا در واقع «دو مرحله‌ای» بوده و پس از موافقت دادستان جنبه لازم‌الاجرا به خود می‌گیرد. مدیران رسانه‌های جمعی نیز می‌بایست این دقت را داشته باشند که تقاضای بازپرس به تائید دادستان رسیده و سپس مبادرت به انتشار تصاویر و مشخصات هویتی نمایند در غیر این صورت ممکن است (با شکایت متهم) تحت عنوان مفتری تحت تعقیب قرار گیرند (ماده ۳۵۳ ق.آ.د.ک).

در خصوص موارد تجویز انتشار تصاویر متهمان مندرج در ماده ۹۶ چند نکته قابل ذکر است؛ اول، جرائمی که کیفر آن‌ها در ماده ۳۰۲ درج شده جزو مهم‌ترین جرائم موجود در حقوق کیفری کشور ما هستند. کیفرهایی از قبیل سلب حیات، حبس ابد یا تعزیری درجه سه و بالاتر برای جرم‌هایی مانند قتل عمد، افساد فی الارض، زنا، جنایات، محاربه و... کاربرد دارند؛ بنابراین در دیگر جرائم کم‌اهمیت‌تر امکان انتشار تصاویر و مشخصات متهمان وجود ندارد. دوم، به علاوه در این جرائم بسیار مهم زمانی امکان رسانه‌ای کردن تصویر وجود دارد که متهم متواری بوده و دلایل کافی برای توجه اتهام به وی وجود داشته باشد. به عبارت بهتر حتی اگر متهم فراری بوده اما دلایلی موجه و کافی برای توجه اتهام به وی وجود نداشته و مقام قضایی صرفاً ظن بر حضور و نقش وی در ارتکاب بزه داشته باشد تجویزی برای انتشار تصاویر وی وجود ندارد. سوم، نکته مهم در بند نخست ماده ۹۶ این است که بنابر تصریح این ماده، زمانی امکان انتشار تصاویر متهمان وجود دارد که راه و طریق دیگری برای دستیابی به ایشان وجود نداشته باشد (جوان جعفری و نوروزی، ۱۳۹۹: ۲۴۰)؛ بنابراین رسانه‌ای کردن تصاویر به عنوان آخرین راه حل و راهکار می‌بایست از جانب مقام قضایی مورد استفاده قرار گیرد. اصل محرمانه بودن تحقیقات، اصل برائت و اصل حمایت

از حریم خصوصی افراد نیز بر انحصاری بودن و همچنین بر عدم استفاده از این امکان تا زمانی که هیچ راه دیگری نباشد تأکید دارند.

چهارم، در بند دوم ماده ۹۶ قانون گذار به جرم یا کیفر خاصی اشاره نداشته و مبنای دیگری را برای تجویز انتشار تصاویر متهمان ملاک قرار داده است؛ مبنای «حمایت از بزه دیدگان احتمالی». این امر در گذشته نیز بدون تصریح قانونی از سوی برخی مقام‌های قضایی مورد استفاده قرار می‌گرفت و قانون‌گذار در قانون آ.د.ک مصوب ۱۳۹۲ آن را مورد پذیرش قرار داده است. متهمی دستگیر شده و در تحقیقات مشخص شده که جرائم ارتكابی وی محدود به یک یا چند فقره فعلی که در رابطه با آن شکایتی صورت گرفته یا تعقیب آغاز گردیده نبوده بلکه جرائم متعددی را مرتکب شده که بزه دیدگان این جرائم فعلاً در دسترس نبوده و شکایتی نیز مطرح نکرده‌اند. این بزه دیدگان می‌بایست به طریقی از کشف جرم و دستگیری متهم آگاه شده تا نسبت به طرح شکایت یا دعوای خصوصی اقدام نموده و از این طریق ضرر و زیان وارده به ایشان جبران گردد.

لازم به ذکر است طی سالیان اخیر مشاهده شده که دستگاه قضایی با همکاری دستگاه‌های امنیتی و اطلاعاتی در برخی موارد که موفق به کشف برخی فسادهای اقتصادی یا جرائم امنیتی شده و در این راستا شخص یا اشخاصی نیز دستگیر می‌شوند، از همان نخستین روزهای کشف جرم، این دستگاه‌ها با همکاری رسانه‌های جمعی مبادرت به تهیه برنامه‌های مختلفی درباره جزئیات جرائم ارتكاب یافته و تشریح ابعاد اقدامات صورت گرفته می‌نمایند و متأسفانه در این راستا چهره و تصاویر دستگیرشدگان یا متهمان نیز انتشار یافته و در سطح گسترده‌ای رسانه‌ای می‌گردد. انتشار تصاویر این قبیل افراد ممکن است به واسطه فیلم‌برداری از زمان دستگیری این متهمان صورت گرفته یا حتی به خاطر اخذ مصاحبه‌هایی از دستگیرشدگان بوده یا اینکه به دلیل پخش تصاویری از جلسات رسیدگی به اتهامات متهمان در دادگاه اتفاق افتاده باشد. بنابر توضیحات فوق مشخص است که چون این موضوع با موارد پیش‌گفته قانونی (ماده ۹۶) همخوانی ندارد لذا فاقد مجوز بوده و نیازمند بازنگری و اصلاح رویه در این خصوص به شدت مشاهده می‌گردد.

۴.۱.۲. انتشار جریان رسیدگی در دادگاه

برخلاف قوانین داخلی بسیاری از کشورها که همچنان در اخذ گزارش از جریان دادرسی دادگاه‌ها و پخش آن مقاومت کرده و آن را ممنوع می‌دانند (به‌عنوان نمونه ماده ۳۰۸ قانون دادرسی کیفری فرانسه)^۱، در نظام کیفری کشور ما، بنابر ماده ۳۵۳ ق.آ.د.ک، اصل بر این است که رسانه‌ها

۱. در کشور انگلستان رسانه‌ها فقط حق فیلم‌برداری از جلسات دیوان عالی و اخیراً دادگاه‌های استیناف را دارند. همچنین در برخی کشورها مانند نیوزیلند از سال ۱۹۸۸ امکان فیلم‌برداری از جلسات دادگاه‌ها وجود داشته اما این امر

می‌توانند در جلسات رسیدگی کیفری که به صورت علنی برگزار می‌شوند حضور داشته و گزارشی که مشتمل بر «مشخصات شاکی و متهم و هویت فردی یا موقعیت اداری و اجتماعی آنان نباشد» را منتشر نمایند. از آنجایی که در ماده ذکری از ضرورت علنی بودن محاکمه نیامده لذا این امر اختصاص به محاکمات علنی نداشته و در کلیه رسیدگی‌های علنی و غیرعلنی (موارد مندرج در ماده ۳۵۲ ق.آ.د.ک) امکان حضور اصحاب رسانه و تبعاً انتشار گزارش میسر است؛ اما قانون‌گذار در تبصره ۲ ماده ۳۵۳ در یک حکم ابداعی، مورد خاصی را مشخص نموده که رسانه‌ها بتوانند حتی گزارشی را از جلسه رسیدگی دادگاه منتشر نمایند که «متضمن بیان مشخصات شاکی و متهم باشد».

این امر استثنایی که خلاف اصل بوده و به نحوی موجبات «تشهیر متهمان» را قبل از صدور حکم قطعی باعث می‌شود برای نخستین بار است در قوانین دادرسی کیفری پیش بینی شده و می‌بایست با احتیاط فراوان با آن برخورد نمود. از این رو است که برای انتشار چنین گزارشی، اولاً، لازم است که انجام این کار به عللی از قبیل «خدشه‌دار شدن وجدان جمعی و یا حفظ نظم عمومی جامعه» ضرورت داشته باشد که این همان بحث تقدم امنیت و مصلحت عمومی بر مصلحت فردی است که در قسمت‌های قبلی نیز درباره آن صحبت شد و ثانیاً، تشخیص ضرورت انتشار گزارش را نه مقامات قضایی محلی و استانی بلکه به عالی‌ترین مقامات قضایی کشوری واگذار شده و این کار با «درخواست دادستان کل کشور و موافقت رئیس قوه قضاییه» انجام خواهد گرفت. مسلماً و در رویه قضایی وجود این ضرورت و همچنین اخذ موافقت مقامات مربوطه به سادگی میسر نبوده و در نتیجه موارد عملی رخ دادن انتشار جریان رسیدگی‌هایی که هویت متهم نیز در آن‌ها مشخص می‌گردد به موارد معدود و خاصی از قبیل مفاسد اقتصادی کلان یا حوادث امنیتی مهم محدود خواهد شد. گفتنی است در رابطه با نحوه انتشار جریان رسیدگی در محاکم، دستورالعملی تحت عنوان «دستورالعمل نحوه انتشار آراء دادگاه‌ها و برگزاری دادگاه علنی» مورخه ۱۴۰۰/۲/۲۸ به تصویب رئیس قوه قضاییه رسیده که چارچوب مشخصی را برای نحوه انتشار جریان رسیدگی در دادگاه‌ها در حدود معین شده قانونی (تبصره ۲ ماده ۳۵۳ ق.آ.د.ک) ترسیم نموده است.

۴.۱.۳. انتشار احضاریه متهم در روزنامه‌های کثیرالانتشار

نیازمند اخذ موافقت قبلی دادگاه برگزارکننده است. به علاوه در کشور اسکانلند نیز رضایت اصحاب دعوی برای فیلم‌برداری از جلسات دادگاه و انتشار آن ضروری شمرده شده است (مرادی حسن‌آباد، ۱۳۹۳: ۱۴۷).

مورد دیگری که می‌تواند به نحوی موجبات تشهیر متهم یا متهمان را باعث شود انتشار احضاریه متهم در روزنامه‌های کثیرالانتشار، به‌ویژه زمانی که عنوان اتهامی نیز در آن درج می‌شود است. بنابر مواد مختلف قانونی، ابلاغ احضاریه و اخطاریه‌ها به شخص متهم انجام شده و چه در گذشته از طریق مأموران و چه در حال حاضر از طریق ابلاغ الکترونیکی، قانون‌گذار همیشه تلاش داشته که وجهه و حیثیت متهم حفظ شده و تا حد امکان موجب تشهیر متهم نگردد؛ اما هرگاه متهم آدرس مشخصی نداشته و اقدامات برای دسترسی به متهم ثمربخش نباشد قانون‌گذار در ماده ۱۷۴ ق.آ.د.ک، امکان «انتشار احضاریه متهم در روزنامه‌های کثیرالانتشار ملی یا محلی» را پیش‌بینی نموده است. از آنجایی که یکی از جزئیاتی که در این آگهی منتشر می‌شود، «عنوان اتهامی» شخص است لذا می‌تواند موجبات تشهیر و بدنامی متهم را نیز فراهم آورد.

بایستی یادآور شد برخی مواقع شکات با هدف اینکه مشتکی‌عنه در دادرسی حضور نیافته از خود دفاعی به عمل نیارود، با سوءنیت و عمدتاً در شکوائیه خود آدرس مشتکی‌عنه را مجهول‌المکان اعلام کرده و همچنین با هدف اینکه امکان ابلاغ از طریق سامانه الکترونیکی نیز فراهم نگردد کد ملی وی را نیز قید نمی‌کنند. این امر می‌تواند هتک حیثیت مشتکی‌عنه را موجب شود. بر این اساس است که مقام قضایی وظیفه دارد قبل از صدور دستور انتشار احضاریه در روزنامه‌ها، تحقیقات کافی را در رابطه با یافتن آدرس اقامتگاه متهم یا پیدا کردن شماره ملی وی (در راستای ابلاغ الکترونیک احضاریه) به عمل آورده و حتی‌المقدور از انتظار احضاریه از طریق روزنامه‌ها خودداری ورزد. همچنین مقام قضایی می‌تواند بنابر تجویز تبصره ماده ۱۷۴، حتی‌المقدور از درج «عنوان اتهامی» در آگهی خودداری ورزیده تا خدشه کمتری بر شان و آبروی متهم وارد آید.

۴.۱.۴. «متهم گردانی»

در رویه قضایی و البته رویه رسانه‌ای کشور مکرراً مشاهده شده که بدون اینکه موارد پیش‌بینی شده قانونی وجود داشته باشد تصاویر افراد تازه دستگیر شده و یا متهم منتشر شده یا به نحوی از انحاء در دسترس و نگاه عموم قرار گرفته است؛ یکی از این موارد طرح موسوم به «اوباش گردانی» یا «متهم گردانی» پلیس بوده که گاه‌وبیگاه در سطح شهرها و محل‌ها اجرایی شده به‌نحوی که پلیس با شناسایی قبلی افراد یا افرادی که مخلان نظم و امنیت یک منطقه هستند مبادرت به دستگیری ایشان نموده و در همان نخستین روزهای دستگیری، ایشان را سوار بر خودروهای رو باز در سطح شهر یا منطقه خاص گردانیده و عامه مردم نیز تصویر و چهره این تازه دستگیرشدگان را که حتی هنوز عنوان «متهم» را نیز نیافته‌اند ملاحظه و مشاهده می‌نمایند.

پلیس برای توجیه این اقدام خود که به کرات در سطح شهرهای کشور به اجرا درآمده توجیه و دلایل مختلفی را ابراز نموده است؛ ارتقای امنیت اجتماعی، شکستن هیمنه پوشالی این قبیل افراد، نشان دادن اقتدار پلیس برای سرکوب مجرمان خشن و... افرادی که مشمول این طرح‌های پلیس می‌شوند عموماً چند مؤلفه مشترک دارند؛ «سوابق کیفری جرائم به اصطلاح خشن، خال کوبی‌های نامتعارف و آثار ناشی از جسم برنده در بدن». آنچه منظور نیروی انتظامی برای جرائم خشن است شامل سرقت‌های مقرون به آزار، قدرت‌نمایی با سلاح، قتل، آدم‌ربایی و منازعه می‌باشد (نورمحمدی و بازوند، ۱۳۹۸: ۵). گستردگی رفتارهای خشن و مجرمانه‌ای که این قبیل افراد در جامعه از نظر نوع و تعداد مرتکب شوند به حدی است که پلیس را طی سالیان اخیر بر این باور رسانیده که اکتفا به تشکیل پرونده برای ایشان و طی کردن چرخه رسمی فرایند کیفری و در نهایت اجرای مجازات قانونی به تنهایی نمی‌تواند پاسخگوی رفتارهای به‌غایت هنجارشکن و خدشه‌زنده به امنیت و نظم اجتماعی باشد و لذا با هدف رسواسازی و بدنامی و همچنین از بین بردن هیمنه ایشان مبادرت به برگزاری طرح‌های اوباش گردانی می‌نماید.

شاید بدترین و بی‌ضابطه‌ترین مصداق تشهیر متهمان که در کشور ما به اجرا درمی‌آید، همین «متهم گردانی» پلیس باشد که هیچ مقررره یا حکم قانونی نیز نداشته و بدون طی مراحل قانونی و همچنین مجوز مقامات اجرایی به اجرا درمی‌آید. مقامات قضایی نیز بارها در این رابطه هشدار داده و مخالفت خود را با آن اعلام داشته‌اند.^۱ جای تردید نیست پلیس در راستای وظایف خود می‌بایست حافظ نظم و امنیت باشد (عظیمی و نظری نژاد، ۱۳۹۹: ۱۷۸) و یکی از اقدامات پلیس نیز در راستای این انجام‌وظیفه، طرح جمع‌آوری افراد به اصطلاح اراذل و اوباش می‌باشد که با اخذ دستور قضایی و با رعایت مقررات قانونی حاکم به اجرا درمی‌آید. همان‌گونه که تحقیقات مختلف نیز نشان داده (علیزاده و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۱۰) اجرای طرح مبارزه با اراذل و اوباش بر احساس امنیت شهروندان نیز اثرگذاری مثبتی برجای گذارده است اما اینکه این افراد دستگیرشده به‌جای آنکه تحویل دستگاه عدالت قضایی (برای طی شدن فرایند دادرسی) گردند، سوار بر خودروهای رو باز راهی خیابان‌ها و محله‌ها شده مطمئناً هیچ جایگاه و نقطه اتکالی قانونی نداشته و نیازمند بازنگری است.

این طرح‌های پلیس به‌ویژه فرایند ناشی از بدنامی و شرمسار سازی که از آن‌ها برای این قبیل افراد حاصل می‌شود ممکن است ایشان را برای همیشه به عنصر ضداجتماعی مبدل کرده و مبتنی

۱. ن.ک به دستور رئیس پیشین قوه قضاییه برای برخورد قانونی با بازپرس و مأموران انجام دهنده اوباش گردانی با این قید که «... حکم به تشهیر صرفاً در صلاحیت دادگاه و آن‌هم در چارچوب قوانین و مقررات بوده و تعرض به متهم ولو اوباش قطعاً مجاز نیست...» <https://www.eskannews.com/report/30866/>

بر برخی نظریه‌ها از قبیل برچسب‌زنی^۱، نه تنها نتایج مثبتی برای جامعه به بار نیآورد بلکه هر لحظه بر میزان شرارت‌ها و رفتارهای خلاف نظم و امنیت ایشان بیفزاید.^۲

۴.۱.۵. بایدها

موضوع اوباش گردانی یا انتشار تصاویر متهمان در رسانه‌های جمعی به‌ویژه رادیو و تلویزیون در زمانی که هنوز حکم قطعی درباره عنوان اتهامی صادر نشده و پرونده در جریان رسیدگی قرار دارد آسیب‌های جبران‌ناپذیری را در شخصیت معنوی متهمان وارد ساخته و در صورت صدور حکم برائت درباره متهم، ارتکاب یافتن جرم افتراء در این زمینه قطعی بوده و متأسفانه جبران آبرویی که از متهم یا متهمان بر باد رفته است در غالب موارد ممکن نیست. همچنان که طی سال‌های اخیر نمونه‌هایی از این دست موارد را شاهد بوده که رسانه‌ها با آب‌وتاب درباره جرائم ارتكابی و افراد دخیل در آن‌ها با جزئیات فراوان گزارش تهیه کرده و تصاویر متهمان را نیز با بی‌پروایی تمام رسانه‌ای کرده اما در ادامه و با صدور رأی قطعی از جانب دادگاه، متهم یا متهمان از تمامی اتهامات انتسابی مبرا گردیده و درباره ایشان حکم برائت صادر گردیده است.^۳

در رابطه با انتشار تصاویر متهمان به‌صورت تار و شطرنجی که در فضای رسانه‌های کشور امری رایج و مرسوم بوده و عموماً نیز ممنوع شمرده نشده و از اصل ممنوعیت انتشار تصاویر و هویت متهمان نیز تبعیت نمی‌نماید نیز قابل ذکر است تحقیقات مختلف (که به‌صورت میدانی نیز انجام شده‌اند) نشان داده که انتشار تصاویر متهمان حتی به‌صورت تار و شطرنجی غالباً مانع شناسایی آن‌ها توسط مخاطبان نمی‌شود (محمدی و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۰۴) و ثانیاً اینکه انتشار تصاویر تار شده متهمان از رسانه، صدمات جبران‌ناپذیری را به حیثیت معنوی متهمان وارد می‌سازد

1. Labeling theory

۲. برای مطالعه بیشتر ن. ک به؛ وایت، راب؛ هینز، فیونا (۱۳۹۸)، جرم و جرم‌شناسی، ترجمه علی سلیمی، انتشارات حوزه و دانشگاه، چاپ دهم.

۳. یک نمونه بارز این موضوع که اخیراً نیز اتفاق افتاده درباره پرونده آقای «یاسر رامین» بوده که به دلیل انتساب ایشان به یکی از مقامات سابق کشوری و همچنین ازدواجش با یکی از بازیگران سینما به موضوعی بسیار پرسروصدا مبدل گردید. در این پرونده، قبل از صدور هرگونه حکم درباره ایشان و به‌صرف تشکیل پرونده و آغاز تحقیقات، رسانه‌ها از جمله تلویزیون مکرراً مبادرت به انتشار تصاویر متهم و بیان جزئیات پرونده وی پرداخته اما در ادامه علی‌رغم صدور حکم محکومیت در دادگاه بدوی، بعد از قریب به هفت سال، دادگاه تجدیدنظر حکم قطعی به برائت متهم از کلیه اتهامات انتسابی داده و وی را از تمام عناوین اتهامی مبرا دانسته است. حال سؤال این است که این شخص چگونه می‌تواند آبروی از دست‌رفته خود در اذهان و افکار عمومی را بازیابد؟ افکار عمومی متأسفانه در این مدت طولانی هفت‌ساله به دلیل کثرت گزارش‌ها و برنامه‌سازی‌ها در این زمینه به قضاوت قطعی دست‌یافته و به‌سادگی نیز حاضر به اصلاح یا تغییر نگرش خود درباره متهم بی‌گناه شناخته‌شده نخواهد بود.

(محمدی و دیگران، ۱۳۹۸: ۱۳۰). همچنین است موضوع استفاده از حروف ابتدایی نام و نام خانوادگی متهمان که امروزه با در کنار قرار دادن دیگر مشخصات و یا سمت‌های این افراد که در توضیحات مقام‌های ذی‌ربط انتشار می‌یابد، مخاطبان امکان شناسایی هویت ایشان را پیدا می‌نمایند. این کار خلاف اصول پیش‌گفته فقهی و همچنین خلاف اصل احتیاط است و حتی از نظر فقهی درباره آن گفته شده «از باب مقدمه حرام، حرام است» (ابراهیمی، ۱۳۹۵: ۲۱۹) خواهد بود.

لذا انتشار تصاویر متهمان (حتی به صورت تار و شطرنجی) یا ذکر جزئیاتی از قبیل حروف ابتدایی نام و نام خانوادگی (به نحوی که موجبات شناسایی هویت ایشان را فراهم آورد) در حوزه «بایدها»، با اصل برائت، قاعده لا ضرر، حفظ آبروی مؤمن و لزوم رعایت حریم خصوصی مندرج در اصل ۳۶ قانون اساسی و مواد ۹۶، ۹۱ و تبصره ۱ ماده ۳۵۳ ق.آ.د.ک و در حوزه «نبایدها»، با لزوم خودداری از اشاعه فحشا، پرهیز از افترا و خودداری از نشر اسرار اشخاص در تعارض است.

به همین خاطر است که برخی نویسندگان (محمدی و دیگران، ۱۳۹۸: ۱۳۰) پیشنهاد می‌دهند تصاویر متهمان حتی به صورت شطرنجی و تار نیز نمایش داده نشده و پیشنهادهایی از قبیل انتشار تصاویر ادوات جرم و مصاحبه با کنشگران دستگاه عدالت کیفری به جای نشان دادن تصاویر ایشان، پرداختن به علل جرم (به جای پرداخت معلول محور) و همچنین در صورت ضرورت برای مصاحبه با متهمان، ضبط تصاویر از پشت سر ایشان را ارائه داده‌اند.

انتشار تصاویر و مشخصات متهمان در مرحله تحقیقات مقدماتی یا انتشار گزارش از جریان رسیدگی در دادگاه برای متهمان با توجه به نوع و طبقه‌بندی جرائم می‌تواند آثار و تبعات شدید یا ضعیف‌تری به دنبال داشته باشد. به عنوان مثال اگرچه در جرائم عمومی مانند سرقت یا قتل، انتشار تصاویر تا حد امکان می‌بایست محدود شده و کرامت انسانی و جلوگیری از رسوایی و بدنامی متهم (حداقل تا قبل از صدور حکم قطعی) اولویت نخست قانون‌گذار و مقام‌های قضایی باشد اما این حساسیت در برخی جرائم از جمله جرائم سیاسی کمتر است؛ یعنی چه‌بسا خود متهم تمایل زیادی برای رسانه‌ای شدن تصویرش داشته و مصلحت‌اندیشی‌هایی که برای اصل ممنوعیت انتشار تصاویر در دیگر جرائم وجود داشته و قبلاً نیز مورد بحث قرار گرفت اینجا دیگر وجود نداشته باشد. در جرائم سیاسی با توجه به ماهیت و رویکرد متفاوتی که با دیگر جرائم داشته و همچنین انگیزه به اصطلاح اصلاح مابانه‌ای که مرتکبان در ذهنشان برای مباردت به این جرائم دارند لذا انتشار تصاویر نه تنها برای ایشان اسباب بدنامی یا رسوایی به همراه نیاورده بلکه موجبات استقبال از ایشان را نیز فراهم خواهد آورد. لذا در این طیف جرائم انتشار تصاویر با حساسیت کمتری مواجه بوده و آثار منفی نازل‌تری به همراه خواهد داشت.

اما نقطه مقابل این بحث، جرائم منافی عفت می‌باشد؛ هرچند در ماده ۹۶ و همچنین تبصره ۲ ماده ۳۵۳ ق.آ.د.ک از اینکه آیا در پرونده‌های جرائم منافی عفت نیز می‌توان از راهبرد انتشار تصاویر متهمان یا انتشار گزارش دادگاه بهره برد یا خیر ذکر خاصی مشاهده نمی‌شود و حتی ممکن است گفته است به خاطر اطلاق این دو مقرر ممنوعیتی در این رابطه نیز به چشم نمی‌خورد اما بایستی توجه داشت تشهیر متهمان یا جریان دادرسی دادگاه جرائم متهمان که در بردارنده مشخصات شاکی و متهم باشد به هیچ‌عنوان نباید درباره جرائم منافی عفت به‌ویژه جرائم منافی عفت جنسی^۱ صورت گیرد. چراکه، اولاً سیاست جنایی شرع در ارتباط با جرائم منافی عفت مبتنی بر بزه پوشی و اغماض بوده (کاظمی، ۱۳۹۸: ۲۷۸) و ثانیاً، حفظ آبرو و حیثیت بزه دیده یا بزه دیدگان (چه شکایت کرده یا نکرده باشند) از اولویت بالاتری برخوردار است. مسلماً امکان استفاده از تشهیر متهمان (در موارد قانونی) در جرائم مرتبط با مفاسد اقتصادی و مالی با حساسیت بسیار کمتری در مقایسه با جرائم مرتبط با منافی عفت مواجه است. به‌ویژه آنکه این جرائم اقتصادی و مالی با سوءاستفاده از مقام و سمت‌های دولتی و عمومی همراه بوده، به نظام اقتصادی کشور صدمات غیرقابل جبرانی وارد ساخته و از همه مهم‌تر مردم را نسبت به حاکمیت و قوای حاکمه بی‌اعتماد و بدبین می‌سازند.

موارد پیش‌گفته را می‌بایست در کنار این مطلب قرار داد که از آنجایی که «اشخاص نسبت به تصویرشان حق دارند (Peptan, 2014: 29)؛ به این معنا که می‌توانند درباره تصویربرداری دیگری از خودشان و انتشار تصاویر گرفته‌شده تصمیم بگیرند» (heling, 2005: 25)، لذا می‌توان پیشنهاد داد در تمامی مواردی که مقامات قضایی یا رسانه‌ها قصد انتشار تصاویری خارج از موارد مقرر قانونی را دارند با اخذ رضایت قبلی متهمان مبادرت به این کار نمایند. رویه شدن این امر و تلاش رسانه برای انجام این کار، علاوه بر اینکه ممکن است با جلب نظر متهمان احیاناً منافی (از قبیل منافع مادی) را برای ایشان نیز به دنبال داشته باشد، حق مردم برای دریافت اطلاعات و همچنین حق رسانه‌ها برای آزادی در بیان مطالب (اصل ۲۴ قانون اساسی) نیز پاس داشته می‌شود.

در نهایت اینکه لازم است مدعی‌العموم و همچنین مراجع قضایی اهتمام بیشتری برای تعقیب منتشرکنندگان تصویر و هویت متهمان جز در موارد قانونی داشته باشند؛ زیرا به خاطر جذابیتی که انتشار تصاویر و هویت متهمان به‌ویژه در پرونده‌های مهم یا اشخاص شناخته‌شده سیاسی، اقتصادی یا ورزشی برای رسانه‌های منتشرکننده از دیدگاه جلب مخاطب به همراه دارد، فقدان کنترل قضایی در این زمینه می‌تواند آثار منفی غیرقابل جبرانی را بر حیثیت و کرامت متهمان به دنبال داشته

۱. تبصره ماده ۳۰۶ ق.آ.د.ک؛ «منظور از جرائم منافی عفت در این قانون، جرائم جنسی حدی، همچنین جرائم رابطه نامشروع تعزیری مانند تقبیل و مضاجعه است».

باشد. لذا توجه بیشتر به پیگیری کیفری مرتکبان بر اساس برخی جرائم از قبیل افترا یا افشای اسرار شغلی و حرفه‌ای لازم و ضروری می‌باشد. متهمانی که تصویر و هویت ایشان نیز به‌طور غیرقانونی و یا بدون اخذ رضایت افشا گردیده حق دارند که بنابر مواد مختلف آیین دادرسی کیفری به‌ویژه تبصره ۱ ماده ۱۴، کلیه ضررها و زیان‌های وارده به خود که در اثر این اقدام رسانه‌ها ایجاد گردیده است را مطالبه نمایند.

نتیجه‌گیری

انتشار تصاویر متهمان (جز در موارد قانونی) یا متهم گردانی خلاف برخی اصول قانون اساسی (اصل ۳۹) و همچنین مخالف لزوم رعایت کرامت انسانی اشخاص بوده و می‌بایست مورد توجه قرار گیرد. اشخاص تا قبل از احراز گناهکاری در پناه حاکمیت فرض برائت قرار داشته و حتی کوچک‌ترین و کم‌اهمیت‌ترین محدودیت‌ها در حقوق وی از قبیل آزادی در رفت‌وآمد، حقوق اجتماعی و شهروندی منوط به تصریح قانونی و در وهله بعد تجویز قضایی است بنابراین در نبود قانون، کنشگران نظام عدالت کیفری از قبیل مقام‌های قضایی و ضابطان دادگستری این امکان یا اختیار را ندارند که مبادرت به انتشار تصاویر متهمان یا دیگر اقداماتی که به نحوی حقوق ایشان را در معرض تهدید قرار می‌دهد نمایند. حتی در موارد قانونی (ماده ۹۶) نیز مقام‌های قضایی وظیفه دارند تا حد امکان از انتشار تصاویر و مشخصات خودداری کرده و تنها به‌عنوان آخرین راهکار ممکن، آن را مورد استفاده قرار دهند. در خصوص «متهم گردانی» نیز علاوه بر آنکه در متون فقهی و قانونی هیچ تجویزی در این رابطه مشاهده نمی‌گردد از جانب متصدیان قضایی بارها این امر مورد مذمت قرار گرفته و تقبیح شده است. هیچ‌کدام از مبانی و دلایل بکار رفته برای این طرح آن‌قدر اهمیت ندارند که در غیاب مبانی قانونی، تجویز و دستمایه‌ای برای تضييع حقوق متهم، نقض اصل برائت و کنار گذاردن شان و کرامت انسانی متهم گردند. همان‌گونه که مشاهده گردید در ساختار فقهی ما نیز صرف‌نظر از چند مورد جرائمی که به‌صراحت درباره «مرتکبان» آن‌ها استفاده از تشهیر به‌عنوان کیفر تکمیلی تجویز شده در مورد دیگر مجرمان امکان استفاده از کیفر وجود نداشته و هیچ‌گاه درباره «متهمان» نیز مجوزی برای استفاده از این روش صادر نشده است (به‌استثنای موارد حداقلی تقدم مصلحت عمومی بر مصلحت فردی متهمان)، لذا شایسته است که درباره بهره‌گیری از این روش برای رسانیدن برخی پیام‌ها به مجرمان احتمالی یا جامعه و ... اجتناب شود.

۱. «هتک حرمت و حیثیت کسی که به‌حکم قانون دستگیر، بازداشت، زندانی یا تبعیدشده، به هر صورت که باشد ممنوع و موجب مجازات است».

حتی با تحقیقات انجام شده مشخص گردیده میزان شناسایی هویت متهم در صورت استفاده از حروف ابتدایی نام و نام خانوادگی متهمان یا تصاویر تار یا شطرنجی منتشر شده از رسانه‌ها در وضعیت فعلی به‌ویژه با گسترش فناوری زیاد شده و همین امر ضرورت توجه دستگاه قانون‌گذاری برای برقراری قوانین ممنوع و محدودکننده و همچنین متصدیان قضایی را برای نظارت بر روند انتشار تصاویر به‌نحوی که جز در موارد قانونی هویت متهمان از این طریق افشا نگردد، دو چندان می‌سازد.

در وضعیت فعلی نیز موارد مصرح در ماده ۹۶ و دیگر موارد مجاز تشهیر متهمان در مقررات فعلی کیفری با توجه به اینکه ابعاد و جوانب مختلف آن‌ها در قانون دقیقاً مشخص نشده و لذا این احتمال وجود دارد که در رویه قضایی چالش‌هایی را باعث شده و موجبات تضییع حقوق متهمان و بدنامی ایشان را فراهم آورد، لذا شایسته است چارچوب مدونی برای تعیین قواعد و ضوابط انتشار و رسانه‌ای شدن تصاویر تدوین شده و اختیار مقرر در مواد قانونی به نحو قاعده‌مند و بدون ابهام به مقامات قضایی اعطا گردد از این‌رو تدوین آیین‌نامه اجرایی «نحوه انتشار تصویر و هویت متهمان» اجتناب‌ناپذیر بوده و می‌تواند تا حد زیادی خلأهای موجود را پوشش دهد.

منابع

الف. فارسی

- ابراهیمی، مجتبی (۱۳۹۵)، «آبروی متهم از منظر فقه»، فصلنامه فقه اهل‌بیت، سال ۲۲، شماره ۸۷، صص. ۲۰۶-۲۲۶.
- امیدی، جلیل (۱۳۸۲)، «دادرسی کیفری و حقوق بشر»، فصلنامه مجلس و پژوهش، تهران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره ۳۸، صص. ۱۱۳-۱۴۶.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۴۰۰)، **ترمینولوژی حقوق**، چاپ سی و چهارم، تهران: نشر گنج دانش.
- جوان جعفری، عبدالرضا؛ نوروزی، محمد (۱۳۹۹)، «رسانه‌ای کردن هویت متهم در فرایند تحقیقات مقدماتی؛ فرصت‌ها و چالش‌ها»، **مجله حقوقی دادگستری**، دوره ۸۴، شماره ۱۰۹، صص. ۲۲۷-۲۵۰.
- خالقی، علی (۱۳۸۸)، «تأملی بر انتشار تصویر متهم در روزنامه‌ها»، **مجله پژوهش‌های حقوقی** (شهر دانش)، شماره ۱۵، صص. ۱۳-۲۶.
- خالقی، علی (۱۳۹۵)، **نکته‌ها در آیین دادرسی کیفری**، چاپ بیست و دوم، تهران: انتشارات شهر دانش.

- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷)، **لغت نامه دهخدا**، دوره کامل، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- زمانی، لیلیا؛ ایوبی، حسین؛ تولائی، علی (۱۳۹۰)، «تشییر شاهد زور»، **مجله فقه و مبانی حقوق اسلامی**، شماره ۲، سال ۴۴، پاییز و زمستان، صص. ۱۱۷-۱۳۸.
- شهید ثانی، زین الدین عاملی (۱۳۹۵)، **الروضه البهیه فی شرح اللمعه الدمشقیه**، قم: مؤسسه انتشارات دارالعلم.
- طبرسی، نجم الدین (۱۴۱۶ ق)، **النفی و التغریب فی مصادر التشریع الاسلامی**، چاپ اول، قم: مجمع الفکر الاسلامی.
- طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن (۱۴۰۷ ق)، **تهذیب الاحکام**، چاپ چهارم، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن (۱۴۲۷ ق)، **الخلاف**، چاپ پنجم، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- عسگری، فرزاد (۱۳۹۴)، «حقوق متهم و کرامت انسانی»، **مجله کارآگاه**، دوره دوم، سال هشتم، شماره ۶۱، صص. ۳۰-۶۸.
- علیزاده، علی؛ آدینه وند، سلمان؛ مکلائی، احمد (۱۳۹۶)، «تأثیر اجرای طرح مبارزه با ارادل و اوباش بر احساس امنیت شهروندان (مورد مطالعه: شهرستان پردیس)»، در سال ۱۳۹۴، **فصلنامه دانش انتظامی**، دوره ۴، شماره ۱۳، صص. ۸۳-۱۱۲.
- علیشاهی قلعه جوقی، ابوالفضل؛ احمدی، طیبه (۱۳۹۷)، «مبانی قاعده «ابطال ناپذیری خون محترم» با رویکردی به قانون مجازات اسلامی» (۱۳۹۲)، **مجله مبانی فقهی حقوق اسلامی**، دوره ۱۱، شماره ۱(۲۱)، صص. ۱۳۱-۱۵۹.
- عظیمی، کوروش؛ نظری نژاد، محمدرضا (۱۳۹۹)، «نقش ضابطان دادگستری و سایر شهروندان در مواجهه با جرائم مشهود مطالعه تطبیقی با آیین دادرسی کیفری انگلیس و فرانسه»، **پژوهشنامه حقوق کیفری**، سال یازدهم، شماره ۲۱، بهار و تابستان، صص. ۱۷۷-۲۰۰.
- عوده، عبدالقادر (۱۴۱۸ ق) **التشریع الجنائی الإسلامی مقارناً بالقانون الوضعی**، بیروت: مؤسسه الرساله.
- غلامی، حسین؛ مجتهدی، محمدحسین؛ طهماسبی، محمدحسن (۱۳۹۷)، «مجازات تشهیر در تعزیرات (با رویکرد تطبیقی به مجازات‌های مبتنی بر شرمساری در ایالات متحده)»، **مجله حقوقی دادگستری**، سال ۸۲، شماره ۱۰۴، صص. ۱۵۳-۱۷۷.
- قماش، سعید (۱۳۹۳)، **کرامت انسانی و نقش آن در جرم انگاری**، چاپ اول، تهران: نشر میزان.

کاظمی، سید سجاد (۱۴۰۰)، **آیین دادرسی کیفری**، چاپ اول، ویراست دوم، تهران: نشر مجد.

محمدی، حمیدرضا و سلیم، طاهره و عارف نیا، طیبه (۱۳۹۸)، «بررسی انتشار تصویر شطرنجی متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی جرم مبتنی بر نظریه هنجاری رسانه دینی»، **دو فصلنامه مطالعات فرهنگی اجتماعی حوزه**، سال سوم، ش ششم، صص. ۱۰۷-۱۳۳.

مرادی حسن آباد، محسن (۱۳۹۳)، «پوشش تلویزیونی فرایند رسیدگی در دادگاه‌های کیفری»، **مجله حقوقی دادگستری**، سال ۷۸، شماره ۸۷، صص. ۱۴۵-۱۶۳.

مرتاضی، احمد؛ موسوی رکنی، علی‌اصغر؛ عادل ساریخانی؛ ملک افضلی، محسن (۱۳۹۳)، «بررسی معناشناختی «شهادت زور» و ضرورت معرفی عمومی مرتکب آن در فقه مذاهب خمس»، **فصلنامه پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی**، ش ۳۵، بهار، صص. ۱۱۹-۱۴۰.

میرشکاری، عباس (۱۳۹۷)، «استثنای حق تصویر»، **مطالعات حقوق تطبیقی**، دوره ۹، شماره ۱، صص. ۴۵۱-۴۷۲.

نجفی، محمدحسن (۱۳۶۳)، **جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام**، چاپ هفتم، بیروت: دار إحياء التراث العربی.

موروثی درگاه، محمد؛ یوسفیان شوردلی، بهنام (۱۴۰۰)، «تحکیم حاکمیت قانون از رهگذر ابطال تحقیقات و بطلان ادله»، **پژوهشنامه حقوق کیفری**، سال دوازدهم، شماره ۲۴، صص. ۲۹۳-۳۱۸.

نورمحمدی، حسین و بازوند، وحید (۱۳۹۸)، «آسیب‌شناسی تشهیر اراذل و اوباش توسط نیروی انتظامی»، **کنفرانس ملی حقوق در چشم‌انداز ۱۴۰۴**، رشت.

هاشمی شاهرودی، سید محمود (۱۴۲۶ ق)، **فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل‌بیت (ع)**، جمعی از پژوهشگران، چاپ اول، قم: مؤسسه دائرةالمعارف فقه اسلامی.

وایت، راب؛ هینز، فیونا (۱۳۹۸)، **جرم و جرم‌شناسی**، ترجمه علی سلیمی، چاپ دهم، تهران: انتشارات حوزه و دانشگاه.

ب. انگلیسی

A v Norway, ECHR, judgment of 9 April 2009. Available at <http://sim.law.uunl/SIM/case law/hof.nsf>.

Brüggemeier, gert, aurelia colombi ciacchi and patrick o'callaghan, (2010), **personality rights in european tort law**, cambridge university press, new york.

- Helling, anna e. (2005), **protection of "persona" in the eu and in the us: a comparative analysis**, a thesis submitted to the graduate faculty of the university of georgia, athens, georgia.
- Hess, Kären, Wayne Bennett (2006), *Criminal Investigation*, 8 edition, Wadsworth Publishing.
- Hunter, Ronald D (2010), *Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention*, Vol 1, 1 edition, Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications.
- Miller, Linda S, Kären M. Hess (2017), *Community Policing: Partnerships for Problem Solving*, 8th Edition, Wadsworth Publishing.
- Peptan, rodica, (2014), "the right to own image in the new romanian civil code", **letter and social science series**, issue 2, pp.29-45.
- Westkamp, g. (2009), "celebrity rights in the uk after the human rights act: confidentiality, privacy and publicity", in: p. Machnikowski (ed.), *articles on civil law – a tribute to professor jan kosik*, wroclaw.

روش استناد به این مقاله:

کاظمی، سید سجاد و چگینی، حامد (۱۴۰۱). «تشریح «متهم»: از اصل ممنوعیت تا موارد اباحه قانونی». پژوهشنامه حقوق کیفری، دوره ۱۳، پیاپی ۲۶، صص. ۲۱۵-۲۳۹. DOI:10.22124/jol.2022.21415.2248

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی